

# Avrupa Tarihçiliğinde Feodalizm Kavramı Üzerine Tartışmalar: Bir Değerlendirme ve Öneri

Fatih Durgun\*

## Giriş

Feodalizm kavramı üzerine Avrupa tarihçiliğindeki tartışmalar günümüzde tarihsel kavram ve olaylara nasıl bakılması gerektiğine ilişkin geniş metodolojik tartışmanın bir parçasını oluşturur. Öte yandan, Avrupa Orta Çağındaki sosyo-ekonomik ve siyasi düzeni ifade etmek üzere modern tarihçilikle birlikte sistemleştirilen feodalizm kavramı dünya tarihini batı merkezci bir usulle okuma alışkanlığına sahip olan Avrupa dışı coğrafyalardaki tarihçiler için de içinde yaşadıkları toplumun geçmişi tanımlamak için tercih edilen bir kavramsal çerçeve olmuştur. Birisi tarih metodolojisi diğeri ise tarihçinin zihin dünyasına ilişkin olan bu iki nitelik feodalizm kavramı üzerine tarih ve tarihçilik temaları etrafında değerlendirme yapmayı gerekli kılar. Bu hususları dikkate alacağımız bu çalışmada feodalizm kavramının Avrupa tarihçiliğinde ortaya çıkışından bugüne kadar olan tarihyazımsal tartışmalar irdelenecektir. Feodalizm üzerine gerçekleştirilen tartışmaların ve kavramın açıklayıcılığına yönelik ciddi eleştirilerin tarih ve tarihçilik anlayışımıza yeni ufuklar katmasına karşın feodalizm genellemesinin Avrupa tarihçiliğinde vazgeçilmez bir unsur olarak yerini koruduğu dile getirilecektir.

## 20. Yüzyıl Öncesi Tarihçilik ve Feodalizm

Feodalizm kavramının kökenini Orta Çağda hangi kelimenin oluşturduğu konusunda genel bir uzlaşma bulunduğu söylenebilir. Bu konuda en yaygın olarak kabul edilen ve Belçikalı tarihçi François- Louis Ganshof (1895-1980)'un ifadesiyle tatmin edici<sup>1</sup> bulunan tanımlama Fransız tarihçi

\* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih Bölümü, fatih.durgun@medeniyet.edu.tr  
ORCID: 0000-0001-6620-2359 DOI: 10.37879/9789751749994.2022.11

1 François- Louis Ganshof, *Feudalism*, çev. Philip Grierson, University of Toronto Press, 3. Baskı, Toronto 1996, s.108.

Marc Bloch (1886-1944)'a aittir. Bloch'a göre menkul yani taşınabilir malları yada mülkiyeti ifade etmek için kullanılan *feodum* kavramı Orta Çağ siyasi ve hukuki literatürüne zaman içinde yerleşmişti. Latince kökenli kelime Cermenler tarafından benimsendiğinde böyle sınırlı bir manaya sahipken, zaman içinde başka bir Latince kelime olan *beneficiumun*<sup>2</sup> ifade ettiği bir senyöre bağıllık karşılığında vasallara verilen geçici temlik anlamını kazandı ve Orta Çağ belgelerinde bu ikisi arasındaki anlam farkı kayboldu.<sup>3</sup> *Feodum* Yüksek Orta Çağ diye tabir ettiğimiz 900-1300 yılları arasındaki dönemde bu anlama sahip olmuştu. Burada kavramın geçirmiş olduğu değişim açıktır. Ayrıca toprak sistemine ilişkin bir hukuki düzenlemeyle sınırlı kullanımı da gözlemlenebilir. Ancak, kavramın Orta Çağ Avrupasını tanımlayıcı nitelikte bir kavrama dönüşmesi ve aslında Bloch'un kavramsallaştırmasına da köken oluşacak şekilde bürünmesi Yeni Çağ Fransasında gerçekleşti. Kavramsal değişimleri dikkate alma ve zaman içinde *feodum* kavramının değişimini gözleme gibi bir kaygıları olmayan Yeni Çağ Fransız hukukçuları kelimenin geniş bir toprak sisteminin hukuki formasyonunu niteleyen özelliklerinin kendi gündemlerini meşgul eden hukuki ve siyasi meselelere ışık tutabileceğini düşünüyorlardı. Yeni Çağda büyük bir merkezi imparatorluk biçimine doğru değişim gösteren Fransa'nın örfi hukukuna kaynaklık eden feodal hukukun içeriğini belirleme düşüncesi böylesine bir ilgiyi tetikliyordu.

Charles du Moulin (1500-1566) gibi Fransız hukuk tarihçileri için bu konunun önemi Fransız ulusunun kökenlerini oluşturan Frankların Avrupa'nın kurumsal tarihine yaptıkları katkının anlaşılabilmesini de sağlama-sıydı. Bu ideolojik içerikli hukuksal inceleme çabası kavramın tarihsel bir tartışma konusu olarak modern döneme miras kalmasını sağlarken, daha büyük bir probleme yol açmaktaydı. Tarihçiliğin temel bir hastalığı olan anakronizm. Aşağıda eleştirileri üzerinde daha kapsamlı duracağımız Susan Reynolds, Orta Çağ toprak düzeni (fief) üzerine Fransız Yeni Çağında ortaya çıkan tartışmanın Fransız hukuk sisteminin teknik bir düzeye eriştiği, diğer bir ifadeyle profesyonelleşmeye başladığı Geç Orta Çağ hukukçu ve devlet adamlarının *feodum* kelimesinden ne anladıkları üzerine kurulduğunu iddia etmektedir.<sup>4</sup> Yeni Çağ Fransız hukukçuları ise toprak düzenine ilişkin

2 *Beneficium* kelimesi köken olarak dini bir anlama sahip olup yapılan iyi iş, lütuf anlamlarına gelmektedir. Paul Fouracre, "The use of the term *beneficium* in Frankish Sources: A Society based on favours?", *The Languages of Gift in the Early Middle Ages*, ed. Wendy Davies & Paul Fouracre, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 62.

3 Marc Bloch, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğubay Yay., 4. Baskı, Ankara 2005, s. 230-232.

4 Susan Reynolds, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Clarendon Press, 2.

imtiyaz, ceza ve miras gibi kavramlar etrafında şekillenen toprak hukuku terminolojisinin feodal devlet bürokrasisinin geliştiği dönemin ürünü olduğunu görmezden gelerek bunu Frankların Batı Avrupa'da hâkim olmaya başladıkları 7-9. yüzyıllara kadar geri götürürler.<sup>5</sup> Böylece feodalitenin dar hukuki anlamında da olsa bütün bir Orta Çağa ilişkin nitelendirmesiyle Yeni Çağ ile birlikte karşı karşıya gelmekteyiz.

Feodalizmin hukuki niteliklerini de kapsayacak biçimde siyasal ve sosyo-ekonomik düzen olarak görülmesi ise Fransız 18. yüzyıl düşüncesiyle başlamıştır. Burada iki isim dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi, soylu zümreye mensup bir tarihçi ve yazar olan Henri de Boulainvilliers (1658-1722)'dir. Boulainvilliers, ölümünden 5 yıl sonra yayınlanan *Lettres Historiques sur les Parlements* (Meclisler Üzerine Tarihi Mektuplar) başlıklı eserinde feodalite kelimesini kullanmıştır.<sup>6</sup> Yazdığı mektuplardan dördüncüsünün başlığı Feodal Yönetimin Ayrıntıları ve Fieflerin İhdası olan Boulainvilliers, "feodalite" kelimesini Frank aristokrasisinin ayırt edici vasıflarını ve geleneksel Frank özgürlüklerinin taşıyıcısı olma misyonunun temsilcisi olma özelliklerini ortaya koyarken kullanmıştır. Merkezi hükümetin mutlak monarşi adına aristokratik zümrenin politik alanını daraltma çabasına karşı feodal adem-i merkezîyetçiliğin savunusuna girişen Boulainvilliers yerel güç odaklarının fief edinmelerine dayalı eski feodalitenin geleneksel Frank örfünün temelini teşkil ettiğini göstermeyi hedeflemiştir.<sup>7</sup> Bu ideolojik savunu bir diğer Fransız düşünürü ve yazarı Charles Louis de Secondat Montesquieu (1689-1745)'nin elinde daha rafine hale gelmiştir. Montesquieu, feodalite kavramı üzerine bir tartışmaya gerek duymamakla beraber *De l'esprit des lois* (Kanunların Ruhu) başlıklı meşhur eserinin XXX ve XXXI. bölümlerinde feodal hukukun niteliğine değinmeyi gerekli görmüştür.<sup>8</sup> Boulainvilliers gibi aristokratik zümreye mensup olan Montesquieu için hayatı boyunca kendine ilke edindiği mutedil bir bakış açısına sahip olma düşüncesi bu konuda da kendini göstermiştir. Feodal olarak nitelendirilebilecek geleneksel toplumsal özelliklerin genel çerçevesini çizmek ve yaşadığı dönemdeki monarşi-aristokrasi geriliminin yapısını anlamak isteyen Montesquieu için feodal bir sistemin varlığı konusu gündem dışı kalmıştır. Bununla birlikte, Bloch'un da belirttiği gibi hem Boulainvilliers hem de Montesquieu feodal kelimesiyle

Baskı, Oxford 2001, s. 3-6.

5 Özden Mercan, "Tarihsel Bir Kurgu: Feodalizm", *Kılavuz*, S. 46 (2007), s. 43.

6 Bloch, *age.*, s. 18.

7 J.Q.C., Mackrell, *The Attack on 'Feudalism' in Eighteenth Century France*, Routledge, London 2013, s. 21-22.

8 M.de Montesquieu, *The Complete Works*, C II, T.Evans, London 1877, s. 359-492.

iktidarın bir sürü küçük prens hatta köy senyörü arasında bölünmüş olmasını anlamışlar,<sup>9</sup> monarşi döneminin koşullarına göre bir değerlendirme içine sıkışıp kalmışlardır.

Feodalite kavramı 18. yüzyıl Avrupa tarihinin koşulları içinde yavaş yavaş olumsuz bir anlamda kullanılmaya da başlanmıştır. Feodalitenin feodalizm kavramına dönüşmesinde kuşkusuz Fransız Aydınlanma düşüncesinin Ancien Régime ile feodal Orta Çağ arasında kurduğu özdeşlik belirli bir paya sahiptir. Ağustos 1789 yılında Fransız Devrimi Ulusal Meclisi'nin feodal rejimin kaldırıldığını ilan etmesi bunun en tipik göstergesidir.<sup>10</sup> Fransız Devrimini gerçekleştirenlerin feodal rejimden kral ve aristokrasi arasında kurulan ittifakla toplumun geniş kesimlerinin sömürülmesini anladıklarından şüphe yoktur. Feodaliteye ilişkin bu algı feodal sistemin kamu nezdinde itibarsızlaştırmasına hizmet etmiştir. Tarih yazıcılığı açısından olaya bakıldığında, belki bundan daha önemlisi ise İskoç Aydınlanmasının dünya tarihini kuramsal ve sosyolojik bir bakış açısıyla mülkiyet ilişkileri temelinde sınıflandırmasıdır. İskoç Aydınlanmasının, Adam Smith gibi düşünürleri insanlık tarihini aşamalara bölerken avcı-toplayıcı, göçebe, tarımsal ve ticari toplum aşamaları içinde tarımsal topluma denk gelen feodal düzenin ileri-ticari toplumun gelişmesinin önüne set çeken geri bir düzeni temsil ettiğini düşünmekteydiler. Bu nedenle siyasi iktisat disiplininin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith, 1776 yılında yayınlanan *The Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) adlı eserinde feodal Orta Çağ toplum yapısının lordun egemenliğine dayalı ve babadan oğula geçen ekonomik düzeninin ticaretin gelişmesi ve ilerlemeye engel olduğunu iddia etmişti.<sup>11</sup> Karl Marx, hem Fransız Devrimi düşüncesinin popüler söylemini hem de İskoç Aydınlanma modelini miras alarak kendi sınıf merkezli dünya tarihi anlatısının içine yerleştirdi. Tıpkı İskoç düşünürler gibi feodal sistemin burjuvazinin gelişimini engellediğini düşünen Marx, lordlar ve sıradan insanlar arasındaki ilişkilerin eşitsizliğinin feodal sömürünün kaynağını oluşturduğunu öne sürmüştü. Marx'ın temel kaygısı feodal düzenin nasıl işlediğini ya da ne olup olmadığını anlamaktan ziyade içinde yaşadığını düşündüğü kapitalist düzene geçişi anlamlandırmaktı.<sup>12</sup>

9 Bloch, *age.*, s. 19.

10 Bloch, *age.*, s. 18.

11 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*, Methuen, London 1904, s. 371-375.

12 Anthony Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory: An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge University Press, Cambridge 1971, s. 30.

19. yüzyıl tarihçileri böylesine farklı feodalizm algularından beslendiler. Avrupa tarihinin belirli aşamalardan geçtiğini kabul etmelerine ve Aydınlanma düşüncesinden miras aldıkları toplum modellemesi içinde feodalizme geri bir toplumsal düzen olarak yer vermelerine karşın, milli devlet oluşumlarına giden yolda kendi ülkelerinin feodal dönemlerinin oynadığı rolü anlamaya çalıştılar. Bu beraberinde feodalizme daha ılımlı bir yaklaşımın yolunu açtı. Frankların özgürlük anlayışının Fransız milli değerlerine temel teşkil ettiği ve senyörler arasında oluşturulan görece eşitlikçi ilişkinin Fransız özgür bireyini yarattığı düşüncesi her zaman sıcak karşılanmıştı. Öte yandan, Romalılardan tevarüs eden ve erken Orta Çağda Fransa'da yerel düzeyde korunan kent kültürünün cumhuriyetçi Fransız kurumlarının gelişmesine yol açtığına dayalı Fransız feodalizmi yorumu Fransız devlet adamı ve tarihçi François Guizot (1787-1874) tarafından dile getirilmişti. Benzer biçimde, İngiliz anayasacılığının kökenlerinin feodal Cermen kabileciliğinde bulunabileceğine dayalı 19. yüzyıl İngiliz tarihçiliğinin büyük isimlerinden William Stubbs gibilerce geliştirilen İngiliz feodalizmi yorumu<sup>13</sup> milliyetçilikle feodalizm arasında uyumlu bir ilişki tesis etmeye yaradı. Aslında bu dönemin tarihçileri içinde feodalizm terimi kapsayıcı olmaktan uzaktı. Stubbs ile birlikte 19. yy. İngiliz Ort Çağ çalışmalarına yön veren William Maitland kavramı sorgulamak gerektiğini söylerken yine de Orta Çağ ile feodalizmi neredeyse aynı anlamda görmüştür.<sup>14</sup>

### Modern Dönem Tarihçiliğinde Feodalizm

20. yüzyıl modern tarihçiliği içinde Feodalizm kavramını oldukça geniş bir açıdan değerlendiren ve bir toplumsal düzeni bütün yönleriyle tanımlayacak düzeyde kullanışlı bir kavram olarak gören ilk tarihçi Annales Okulu'nun kurucu isimlerinden Marc Bloch olmuştur. Bloch'dan çok önceleri gelişmeye başlayan kavram, Orta Çağın sosyo-ekonomik ve siyasi düzenine ilişkin kuşatıcı bir çerçeve çiziyor olsa da sınırlı bir tanımlayıcılığa sahipti. Feodalizm, ya lord ve ona bağlı vasalları arasında hizmet ilişkisi gibi oldukça teknik bir çerçevede algılanıyor ya da Marksist terminolojinin dar toplumsal anlayışından kaynaklı olarak toprak mülkiyetini elinde tutan üst sınıfların alt sınıfları köleleştirdiği ve sömürdüğü bir sistem olarak anlaşılıyordu. Bloch 1939 yılında yayınladığı *La Société Feodale* (Feodal Toplum) adlı eserinde disiplinler arası bir yaklaşım geliştirerek feodal toplumun sosyolojik bir olgu

13 John Burrow, *A History of Histories: Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*, Alfred A. Knopf, New York 2008, s. 381-388.

14 Mercan, *age.*, s. 45.

olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu sosyolojik bakış açısı Bloch tarafından daha kitabın başlarında açık seçik biçimde ortaya konmuştur. Bloch eserini farklı kılan özelliğin toplumsal bir yapının tüm bağlantılarıyla çözümlenmesine ve açıklanmasına teşebbüs etmesi olduğunu belirtmektedir.<sup>15</sup>

Bloch'un eserinin içeriği bu girişimi yansıtır niteliktedir. Feodal toplumun Avrupa kıtasında oluşum sürecini geleneksel tarih yazımı içinde kalarak önce Müslüman ve Macarların sonrasında da Vikinglerin saldırıları neticesinde ortaya çıkan güvenlik sorunu ve kaotik ortama bağlamıştır. İnsanların içinde buldukları kötü durumdan çıkmak için ve istikrarlı bir toplumsal yapıyı tesis etmek amacıyla bireysel ve kamusal güvenliği sağlamak adına tabiiyet bağları oluşturduklarını, bu bağların da lord-vasal ilişkisi ve feodal hiyerarşi içinde üstte olanın astı üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayacak toprak bağışlarını niteleyen *fief* kavramı etrafında şekillendiğini öne sürmüştür.<sup>16</sup> Bloch'un diğer feodalizm tanımlarından farklı olarak Orta Çağ Avrupa feodal düzenini sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirmesi feodal ilişki ve bağların insanların toplum yaşantısını ve etrafını algılama biçimini de şekillendirdiği iddiasında görülebilir. Bloch'un Orta Çağ insanının duyuş ve düşünüş biçimlerini, zaman ve doğa karşısındaki konumlarını, tarih yazma biçimlerini feodal toplumsal düzenle ilişkilendirmesi ve geniş anlamıyla feodal bir zihniyetin çözümlemesine girişmesi onun özgün katkısı olarak öne çıkar.<sup>17</sup>

Bloch'un bakış açısı her ne kadar feodal toplumu olabilecek en geniş bağlamında anlamayı esas alıyorsa da, daha sonra gelen tarihçilerin feodal toplum üzerine yaptıkları yorumlar klasik feodalizm tanımlarının dar siyasi, ekonomik ve hukuki çerçevesini aşamadılar. Zihniyet tarihçiliği ve disiplinler arası yaklaşımın tarihçiler arasında her zaman şüpheyile karşılanması bu tutumun temel nedeniydi. Bloch'un eseri uzun bir süre beklenen tesiri yapamazken, Belçikalı tarihçi François Louis Ganshof'un 1947'de yayınlanan *Qu'est-ce que la féodalité?* (Feodalizm Nedir?) adlı kitabı, Orta Çağ Avrupa tarihçiliğinin feodal düzene bakış açısının ana hatlarını belirledi. Ganshof, feodalizmin Boulainvilliers'in feodal sistemi soyluluğun bir özelliği olarak gören yaklaşımına benzer bir biçimde, soylu sınıfı içinde lord ve vasal arasındaki tabiiyet ilişkisi olduğunu ve bütün toplumu kuşatıcı nitelikte olmadığını öne sürüyordu. Ganshof, lord ile vasal arasındaki ilişkinin askeri hizmet ilişkisine dayandığını ve sınırlarının hukuki olarak açık biçimde belirlenmiş

15 Bloch, *age.*, s.22.

16 Bloch, *age.*, s.76-97.

17 Bloch, *age.*, s.117-153.

olduğunu düşünüyordu. Ganshof, feodal toplumsal yapıya ilgi duyan herkesin kavrayabileceği bazı özelliklerin feodal düzenin temellerini oluşturduğunu iddia etti. Ganshof'a göre kişisel bağımlılık ilişkileri feodal toplumun en belirleyici özelliği idi. Feodal düzende uzmanlaşmış askeri sınıf toplumsal düzeyde en yüksek mevkileri ellerinde bulunduruyorlardı. Taşınmaz mallarla ilgili hukuki düzenlemeler kesin biçimde belirlenmişti ve siyasal otorite sosyo-ekonomik ve hukuki gücü elinde bulunduran askeri zümrenin kendi içinde hiyerarşik biçimde bölünmüştü.<sup>18</sup> Genel olarak, Bloch ve benzerleri dışındaki tarihçilerin geleneksel olarak feodaliteden ne anladıklarını ortaya koyan Ganshof'un Frank tarihine yoğunlaşarak bütün bir Batı Avrupa feodal toplumunun çözümlemesine girişmesi Orta Çağ tarihçiliğinde bir süre eleştiri konusu olmadı. Çerçeve eksik olarak görünse de oldukça tanımlayıcı, genelleyci ve basitleştiriciydi. Bu da kavramsal tartışmaları ve tarih yazımsal problemleri gündeme almak istemeyen Orta Çağ Avrupa tarihçilerinin işini kolaylaştırıyordu.

Feodalizmi tarih yazımı açısından kavramsal bir tartışma konusu haline getiren Amerikalı tarihçi Elizabeth A.R. Brown olmuştur. 1974 yılında yayınlanan "The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe" başlıklı makalesi uzun bir süredir Orta Çağ tarihçilerinin zihnini meşgul eden feodalizm kavramının geçerliliği problemini gündeme getirmiştir. Brown, oldukça kışkırtıcı bir dille ve sistematik biçimde feodalizm kavramına sadık kalan tarihçilerin yazdıkları metinleri değerlendirerek tarihçilerin metodolojik ön kabullerini sorgulamıştır. Brown, bu bağlamda, feodalizm kavramının bütün Avrupa ülkelerinin hatta Orta Çağ sınıflandırmasına tabi tutulabilecek dünyadaki bütün ülkelerin tarihlerinin belli bir dönemdeki toplumsal düzeni açıklamak için kullanılmaya ihtiyaç olup olmadığı gibi bir soruyu gündeme taşımıştır. Brown'a göre, tarihçilerin duydukları bu ihtiyaç kaygısı iki kelime etrafında biçimlenir. Bunlardan bir tanesi kullanışlılık (utility) diğeri ise zorunluluktur (indispensability).<sup>19</sup> Brown'un bu iki kelimeyi merkeze alarak kategorik bir feodalizm tanımı yapmayı gerekli gören Fransız tarihçi Ganshof'u hedef alması bu çerçeve göz önüne alındığında oldukça anlaşılırdır. Ganshof daha önce bahsi geçen çalışmasında feodalizmin Orta Çağ tarihi için genel geçer bir tanım olarak kabul edilmesi gerektiğini ve feodalizmin temel niteliklerinin neler olabileceğini tartışmıştır. Bunu yapmasındaki temel amacı ise feodalizmle ilgilenen bir araştırmacının feodal sistem denilince hangi temel özellikleri

18 Ganshof, *age.*, s.xv.

19 Elizabeth A.R. Brown, "The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe", *American Historical Review*, 79/4 (1974), s.1067.



kendisine rehber edinerek araştırmaya başlaması gerektiğidir. Brown, benzer bir yaklaşımın Bloch'un Feodal Toplumunun 2. Dünya Savaşı sonrası İngiliz Orta Çağ tarihçiliğinin büyük isimlerinden biri kabul edilen Michael Postan tarafından yazılan önsözün de de görülebileceğini söyler. Postan, feodalizm gibi genelleştirilmiş kavramların bir tarihi durumu diğerinden ayırmaya ve farklı toplumlar hatta farklı dönemlerdeki benzer durumları tespit etmeye yarayacağını ileri sürmüştür.<sup>20</sup> Brown'a göre, tarihsel modelleme oluşturmak için böylesine kullanışlı bir niteliğe sahip olduğu düşünülen kavramın zorunluluk olarak dayatılması da feodalizm kavramının savunucularının tipik bir tutumudur. Bu konuda Alman Orta Çağ tarihçisi Otto Hinze'nin Weberyen ideal tipler terminolojisine sadık biçimde sezgiye dayalı soyutlamanın tarihçiler tarafından kullanılması gerektiği; insanın ancak bu yolla etrafında olup bitenleri anlamlandırabileceği konusundaki fikrini eleştiren Brown, aslında feodalizmi tarihsel modelleme açısından zorunlu görenlerin bile böyle genellemelerin tehlikeli olduğunu çok iyi bildiklerini vurgulamaktadır.<sup>21</sup> Brown, feodalizm konusunda ortaya konan genellemelerin kafa karışıklığını daha da arttırmaktan başka bir işe yaramadığını, feodalizm kavramını kullanan tarihçilerin keyfi tanımlamalarının Orta Çağ toplumsal düzeni içindeki farklı yapıları anlamayı zorlaştırdığını belirtmiştir.

Brown'un modern tarihçilerin feodalizm kavramsallaştırmasına yönelik saldırısı Orta Çağ toplum yapısının çözümlenmesine yönelik bir çalışmayla somutlaşmıştır. Britanyalı tarihçi Susan Reynolds ilk kez 1994 yılında yayınlanan *Fiefs and Vassals: Medieval Evidence Reinterpreted* adlı eserinde revizyonist tarihçiliğin bütün imkanlarını sonuna kadar kullanarak feodalizm kavramını kullanışlı gören tarihçilerin nerede yanlış olduklarını anlamak için lord-vasal ilişkilerinin ve feodal sistemin merkezinde yer aldığına inanılan toprak (fief) hukukunun Orta Çağ insanları tarafından nasıl kullanıldığı sorusuna yoğunlaşmıştır. Örneğin, vasal kavramını tartıştığı bölümde aşılması gereken terminolojik bir problemin olduğundan bahseden Reynolds, vasal kelimesinin Orta Çağ belgelerinde hiç de sık olarak kullanılmadığını belirtmektedir.<sup>22</sup> Oysa Bloch'dan Ganshof'a kadar feodal sistemin ne olduğuna ilişkin başyapıtları ortaya koyan modern tarihçilerin metinlerinde bakıldığında vasallığın ve lord-vasal ilişkilerinin feodal toplumsal sistemin merkezinde yer alan kavramlar oldukları algısı oluşmaktadır. Reynolds benzer bir problemin fief kavramına bakılınca da görülebileceğini ortaya koymaktadır. Fief

20 Brown, *age.*, s. 1067-1068.

21 Brown, *age.*, s. 1069-1070.

22 Reynolds, *age.*, s. 21-25.



kelimesinin zaman içinde geçirdiği değişime vurgu yapan Reynolds, kamu hukuku ile özel hukuk arasında keskin ayrımların henüz yapılamadığı dönemlerde özel bireysel mülkiyet olarak tanımlanması oldukça güç olduğunu vurgulamıştır. 12. yüzyıldan itibaren feodal bürokrasilerin büyümesi ve yönetim sisteminin rasyonelleşmesiyle birlikte lord-vasal arasında, ya da daha geniş ve modern terminolojiyi kullanarak söylersek, devletle birey arasındaki ilişkiler hukuki olarak daha net bir biçimde belirlenmeye başlandıkça *fief* kavramı da bugün Orta Çağ tarihçiliğinde kullanıldığı şekliyle bireysel toprak mülkiyeti anlamını kazanmıştır.<sup>23</sup> Reynolds'ın eleştirilerini güçlü kılan iki temel noktayı vurgulamak gerekir. Bunların ilki Reynolds'ın oldukça eleştirel birincil kaynak okuması yapmasıdır. Orta Çağ belgelerini onların anlam dünyalarına inmeye çalışarak değerlendiren Reynolds, belge kritik yöntemini maharetle gerçekleştirmektedir. Bu metodolojik başarı, Reynolds'ın ikinci önemli katkısına kapı açmıştır. Bu, kavram tarihinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkindir. Reynolds, feodalizm kelimesini kullanan tarihçilerin kavramın kökenlerine odaklanmakla birlikte, Orta Çağ belgelerinde gördükleri kavramları kendi dönemlerinin gündemlerine uygun olarak kurguladıkları feodalizm tanımının içine yerleştirerek büyük bir hataya düştüklerini göstermiştir. Orta Çağ Avrupa tarihçiliğinde hala yerleşmemiş olan metin-bağlam ilişkisini göz önüne alınan çalışmaların yokluğunda, Reynolds'ın Orta Çağ tarihi belgelerini bağlamsallaştırma çabası çığır açıcı olmuştur.

23 Reynolds, *age.*, s. 48-74.

## Sonuç

Reynolds ile birlikte Orta Çağ Avrupa tarihçiliğinin feodalizm konusundaki yerleşik algısı kuşkusuz sarsıntıya uğramıştır. Reynolds'dan sonra konu üzerine çok ciddi bir tartışma olmamış, Reynolds adeta herkesi susturmayı başarmıştır. Bugün tarihçilerin Orta Çağ Avrupasının çeşitli yönlerine ilişkin çalışmalarında feodal sistem ya da feodalizm gibi kavramları kullanma konusunda oldukça çekingen davrandıklarını söyleyebiliriz. Artık tarihçiler *fief* kavramının lord ve vasal arasında sadece toprak merkezli olarak tanımlanamayacağını farkındadırlar. Lord, vasallardan aldığı hizmeti nakdî ödemelerle de gerçekleştirmiştir.<sup>24</sup> Bu bağlamda, paranın birincil konumda olduğu bir feodal yapının varlığından da bahsedilebilir. Bu tür çözümler feodal toplumdaki kapitalist topluma geçiş sorunu gibi Marksist teoriye kaynaklanan feodalite yorumlarını da itibarsız kılmıştır. Artık tarihsel dönemselleştirme içinde feodal dönemin ne zamana denk geldiğinden, feodalizmin temel özelliklerinin olup olmadığına ilişkin bir dizi problem günümüz tarihçilerini düşünmeye sevk etmektedir. Bu problemlerin ortasında feodal düzen üzerine düşünen tarihçilerin konsensüs içinde oldukları husus feodal ilişkilerin kişiler arasında gerçekleşen çeşitli tabiiyet sözleşmeleri olduğudur.<sup>25</sup> Tarihçilik açısından bir kavramı kolayca bir kenara bırakmak hiç de kolay değildir. İnsan doğası gereği çeşitli kavramsal araçlar kullanarak düşünmek zorundadır. Feodalizm kavramına ihtiyatla yaklaşmak gereği ve keyfi genellemelerden kaçınmak şartıyla feodalizm kavramsallaştırmasına başvurmak zorunda olduğumuz açıktır. Bu noktada, yapılması gereken, her coğrafyaya ait tikel olgularla, genelleştirici kavramsal araçlarımız arasında denge tutturmaya çalışmaktır.

Bunu yapmak kolay olmasa da tabiiyet sözleşmelerinin nasıl gerçekleştiği, bürokratik devlet mekanizmasıyla lordlar arasındaki güç dengelerinin nasıl kurulduğu, hukuki sistemin tabiiyet sözleşmeleri esasına göre nasıl oluşturduğu gibi konular etrafında tikel olguların karşılaştırmasına dayalı bir senteze gitmek mümkün olabilir. Bu hususlar göz önüne alındığında genel ve kapsayıcı bir kavram olarak feodalizm kelimesini kullanmamız büyük bir

24 T. Tolga Gümüş, "Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/47 (2010), s.50. Bunun en güzel örneğini Geç Orta Çağ İngilteresindeki so-syo-ekonomik ve siyasi düzende görebiliriz. Bu konuda bk. Michael Hicks, *Bastard Feodalism*, Longman, London 1995.

25 Gümüş, *age.*, s. 61.

problem teşkil etmeyecek, kavrama yüklenen olumsuz anlamlar zaman içinde değişime uğrayacaktır. Burada öneri olarak vurguladığımız sentez yapma imkânı zorunlu olarak yukarıda sıraladığımız hususlar etrafında modelleme yapmayı gerekli kılar. Bir başka ifadeyle, kavramlarla düşünmek zorunda olmamız bize başka bir çıkar yol bırakmaz. Bizim kendi tarihimiz ve tarihçiliğimiz açısından bakıldığında ise, sentez yapma imkânı ve feodal ilişkileri olabildiğince geniş çerçevede anlamaya çalışmak sunacağı karşılaştırmalı tarih incelemesi fırsatıyla toprak merkezli uzun bir sosyo-ekonomik ve siyasal geçmişe sahip olan ülkemiz gibi coğrafyaların tarihlerinin de geniş ölçekli bir dünya tarihi perspektifinden değerlendirilmesi imkânını sunacaktır.

## KAYNAKLAR

Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğubatı Yay., 4. Baskı, Ankara 2005.

Brown, Elizabeth A.R, “The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe”, *American Historical Review*, 79/4 (1974), s. 1063-1088.

Burrow, John, *A History of Histories: Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*, Alfred A. Knopf, New York 2008.

Fouracre, Paul, “The use of the term *beneficium* in Frankish Sources: A Society based on favours?”, *The Languages of Gift in the Early Middle Ages*, ed. Wendy Davies & Paul Fouracre, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 62-88.

Hicks, Michael, *Bastard Feudalism*, Longman, London 1995.

Ganshof, François- Louis, *Feudalism*, çev. Philip Grierson, University of Toronto Press, 3. Baskı, Toronto 1996.

Giddens, Anthony, *Capitalism and Modern Social Theory: An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge University Press, Cambridge 1971.

Gümüş, T. Tolga, “Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/47 (2010), s. 39-64.

MackrellJ, Q.C., *The Attack on ‘Feudalism’ in Eighteenth Century France*, Routledge, London 2013.

Mercan, Özden, “Tarihsel Bir Kurgu: Feodalizm”, *Kılavuz*, S. 46 (2007), s. 42-49.

Montesquieu, M.de, *The Complete Works*, C. II, T.Evans, London 1877.

Reynolds, Susan, *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Clarendon Press, 2. Baskı, Oxford 2001.

Smith, Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*, Methuen, London 1904.